

NÉPSZOKÁSOK ZAMÁRDIBAN RÉGEN

KÉSZITETTE: A ZAMÁRDI ÁLTALÁNOS ISKOLA
HONISMERETI SZAKKÖRE

1987.

Tartalom:

Bevezető	1. oldal
I. A naptári év ünnepei	3. oldal
II. A gazdasági élet ünnepei	24. oldal
III. Az emberi élet változásaihoz fűződő szokások	27. oldal
IV. Ünnepekkel kapcsolatos babonák, népi hiedelmek	31. oldal

Bevezető

A szokás szóval igen gyakran találkozunk mindennapi nyelvhasználatunkban. Az Értelmező szótár két jelentésben adja meg: az egyik egyéni vonatkozású, a másik közösségi. Ez utóbbi a szótárban elsődleges jelentésű: "Az életnek, cselekvésnek vagy eljárásnak a gyakorlat révén kialakult olyan módja, amelyet általában mindenki követ, bár nem okvetlenül kötelező."

A népszokás szóösszetétel ebből a jelentésből adódik, több is, kevesebb is ennél.

Dömötör Tekla szerint: "...Közösségi magatartásmód és cselekvési mód; olyan viselkedési mód, melynek a közösség tagjai alávetik magukat, mert megfelel az élő kulturális hagyománynak. Egyszerre illemtan, erkölcsi kódex, íratlan törvény, művészet, költészet, színjátszás..."

A népszokásokra szükségük volt nagyapáinknak és nagyanyáinknak, hiszen a munkás hétköznapiok után biztosították a kikapcsolódást, szórakozást. Megváltozott életünkkel a régi népszokások is - jobbik esetben - változóban, és sajnos eltűnőben vannak.

Nagyszüleink még emlékeznek rájuk, szívesen is mesélnek hozzájuk kapcsolódó élményeikről. Érdeemes meghallgatni és lejegyezni szavaikat, hogy legalább a papír és a magnetofon őrizzen minél többet régi szép szokásaikból.

Nem volt egyetlen olyan népszokás sem, amely kizárólag Zamárdit jellemezte. Nem választottak pünkösdi királyt vagy királynét, nem óvták mágikus szertartással szent György napján a legelőre kerülő állatokat; június 24 -én, szent Iván napján nem gyújtottak tüzet, és nem tartottak leányvásárt.

A magyar népszokások többségét viszont ismerték és tartották községünkben. Ezeknek nagy része a naptári évhez kapcsolódik, kisebbik része az emberi élet változásaihoz.

Gyűjtött anyagunkat időrendi sorrendben csoportosítottuk.

Az I. fejezetbe tartozót évszakok szerinti lebontásban.

Nem azért kezdjük a karácsonnyal kapcsolatos népszokásokkal, mert többszáz' évvel ezelőtt azzal kezdődött az év, hanem mert ésszerűtlen lenne a téli népszokások megbontása.

A húsvéti szokások leírásában felhasználtuk Györgyi Erzsébet Húsvét - hímes tojás című pályázati kérdőívét.

Dolgozatunk egy tanév gyűjtőmunkája alapján készült. Igen sok adatközlőt, mesélőt hallgattunk meg. Részben szakköri tagjaink nagyszülei segítettek, részben a helybeli nyugdíjas - klub látogatói. Velük jó kapcsolatot teremtettünk: közös programot szerveztünk több alkalommal is.

Írásunk erénye - a lelkesedés - és hibája - kellő tapasztalat hiánya - egy tőről fakad: szakkörünk igen fiatal, nem ért meg egy naptári évet, 1986. szeptemberében alakult.

I. A naptári év ünnepei

1. Téli népszokások

Luca napja: december 13.

Luca napjától karácsonyig készítették az úgynevezett Luca - széket. December 13-án kezdték csinálni, és minden nap egy kicsit dolgoztak rajta, hogy éppen karácsonyra készüljön el. Innen a szólás: Lassan készül, mint a Luca széke. A fa anyaga bármilyen lehetett. A szék négy lábbal készült, háttámlája nem volt. Kerek vagy téglalap alakú ülőlapja közepébe egy lyukat fúrtak.

Luca napján hajnalban jártak a fiúk "megvarázsolni" a tyúkokat. Ez volt az úgynevezett kotyolás. A régiek hite szerint ettől a tyúkok jó tojók lettek.

A fiúk mondókája ez volt:

" Luca, Luca, kity-koty! kity-koty!
Tiktyok, ludgyok jó ülősek legyenek!
Fejszéjek, fúrójuk úgy megálljon a helibe,
Mint a cserfa a tövibe!
Annyi pénzünk legyen, mint polyváskunyhóban a polyva!
Akkora disznót öljenek, mint a falu bikája!

Olyan vastag szalonnájuk legyen, mint a mestergerendájuk!

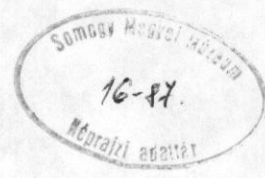
Olyan hosszú kolbászuk legyen, mint a falu hossza!

Annyi zsírjuk legyen, mint kútban a víz! "

Egy másik - ugyancsak községünkben élt - változat:

" Luca, Luca, kity-koty!

Ha nem adnak szalonnát, lerúgom a gerendát! "

Betlehemezés

Az adventi időben jártak a fiúk betlehemezni.

A faluban több csapat is volt. Egy csoportba három pásztor és egy angyal tartozott. Az egyik fiú fehér ruhát vette fel; ő volt az angyal. Fejére süveget tettek, melyen kereszt volt. A pásztorok ruhája subából és kucsmából állt. Láncos botot, kulacsot és tarisznyát is vittek magukkal. Ha egy ház elé értek, az angyal beszólt az ablakon:

" Szabad-e kis Jézust köszönteni? "

Ha azt mondták a házbeliek, hogy szabad, akkor bement az angyal. Letette a betlehemet az asztalra, és elkezdett énekelni:

" Ó, szerencsés éjszaka, éjszaka,
boldog ez az óra,
melyben ezt a gyermekét,
drága gyémánt kövecskét
szülte e világra.
Alle - alleluja. "

A végén ezt mondta: " Glória! " Erre bejött az első pásztor. Elkezdte mondani a mondókáját, amely így kezdődött: " Pörköncös jó estét a ház gazdájának és családjának! " Amikor befejezte, az angyal így szólt: " Glória! "

Bejött a második pásztor, és elkezdte énekét:

" Húsos, kolbászos jó estét a ház gazdájának és családjának... "

" Glória! " - mondta az angyal. Bejött az "öreg" pásztor, ő is elénekelte énekét, amely így fejeződött be:

" Nagyon elfáradtunk, egy kicsit pihenjünk, vessünk ágyat!" Lefeküdtek a földre és horkoltak. Az angyal megint elkezdett énekelni: " Pásztorok, hol vagytok? Talán mind alusztok?" Erre a pásztorok felkeltek és elmesélték, mit álmodtak. Az egyik azt, hogy a gazda kolbászt adott nekik, a másik azt, hogy bort kaptak. Az öreg pásztor pedig azt álmodta, hogy megszületett a kis Jézus.

Letérdeltek a betlehem elé, és köszöntőt mondtak Jézusnak:

" Üdvözlégy kis Jézus, született Messiás! Hoztam Néked kis vajacskát, hagymát. "

Amikor elmondták, az angyal elköszönt:

" Engedje meg a jó Isten, hogy a többi karácsonyi ünnepeket megélhessük egészségben. Ha pedig az Isten kiszólít az árnyékvilágból, a másik világon az örök boldogságot adja meg! "

A házigazda megköszönte a gyerekeknek a betlehemes játékot. A háziasszony nekik almát, diót, kolbászt, szalonnát, diós kalácsot vagy egy kevés pént adott. Az ajándékot a pásztorok eltették a tarisznyájukba. Legnagyobb örömükre a kulacsot megtöltötték a háziak borral. / A kisebb gyerekek csak vizet kaptak. /

Legtöbbször ki is ürült a kulacs, mire a következő házhoz értek.

Angyalkázás

Karácsonykor a lányok angyalkázni jártak. Két-három lány felöltözött fehér ruhába. Egy kis dobozba vagy bölcsőbe babát raktak; az jelképezte a Jézuskát. Amikor elmentek egy házhoz, megkérdezték: - Szabad-e angyalkát köszönteni?
 - Szabad! - válaszolták a házbeliek.

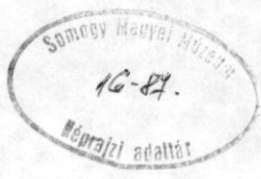
A lányok feltették az asztalra a bölcstöt vagy dobozt, körülállták és énekeltek:

" Angyalka, angyalka, te menj bé előre!
 A kis Jézust köszöntjük, énekszóval dicsérjük: alle -
 alleluja!
 Ha nem adhatnak szállást, elvisszük másik házhoz - e
 világnak váltságáért - pólyában.
 Kinyílt már az idő, mit hozott a jövő:
 Betlehem városában, rongyos istállócskában, be vagyon
 ő takarva kis posztócskába.
 Dicsértessék a Jézus Krisztus! Boldog karácsonyt kí-
 vánunk! "

Egy másik szövegváltozata az éneknek:

" Angyalka, angyalka, te menjél előre!
 Térdhajtással köszöntjük, köszöntjük,
 a kis Jézust szeretjük, szeretjük.
 Alle-alleluja.
 Adhatnak-e szállást a kis Jézuskának?
 Ha nem adhatsz szállást, elvisszük másik házhoz.
 E világnak váltsága és pólyája. "

Az "angyalok" néhány almát kaptak vagy pár fillért.

Karácsony

A karácsonyi szokások közül a faállítás napjainkra is örök-
 lődött. Régen a karácsonyfát a szülők díszítették. A körül-
 belül méteres boróka - vagy lucfenyőt egy szögre akasztot-
 ták, melyet a gerendába vertek. Díszei cérnára fűzött pat-
 togatott kukorica, alma, házilag készült aprósütemények vol-
 tak.

Jellegzetesen Jézuka-váró játék volt az úgynevezett diózás.
 Hogy gyorsabban teljen az idő, azt játszották a gyerekek
 gyertyagyújtásig. Az asztalra egy halom diót raktak. Amíg az
 egyik játékos bebújt az asztal alá, a többi kiszemelt egy di-
 ót, de a helyén hagyták. Az asztal alól előbújt gyerek addig
 szedegethette magának egyenként a diókat, amíg a "kiszemelt"
 darabhoz nem ért. Ilyenkor rácsaptak a kezére: "Sicc, menj
 onnan!"

A játék addig folytatódott, amíg a dió el nem fogyott, vagy
 meg nem jött a Jézuska.

Szentestén a vacsorát fehér abroszról fogyasztották.
 Szokás volt, hogy egy marék szénát összekötve az asztal alá
 tettek. A pásztorok járták a falut, minden házhoz bementek,
 és megszentelték a szénát. A kanász fújta a kürtöt, a bojtár
 pedig durrogatott az ostorral. A házigazdától bort, kalácsot,
 tojást, diót, pár fillért kaptak.

Másnap reggel a megszentelt szénát ették először az állatok,
 hogy a betegség távol maradjon tőlük.

Karácsonyi szokás volt a köszöntés. A felnőttek jó ismerőse-
 ikhez, barátaikhoz, rokonaikhoz elmentek karácsonyt köszönteni.
 Ezt énekelték:

"Ez éjszaka kinyílt egy szép virág,
 kit már régen várt az egész világ.
 Betlehemben kibimbózott zöld ág,
 királynemből való nagy méltóság.
 Szállást nem talál már a városban,
 reszket, fázik, sír a jászolban.

Me/gismerés van sok a barmokban,
 az egyszerű, szegény pásztorokban.
 Bölcsőm volna, fiam, ringatnálak,
 dunyhám volna, be is takarnálak.
 A hidegnek csípni nem hagynálak,
 szívem szerint így ápolgatnálak. "

Az ének szövegéből kitűnik, hogy ez a köszöntés december 25-én volt esedékes.

István- és János-napi köszöntés

Tulajdonképpen ez is tartozéka a karácsonyi ünnepi szokásoknak. Gyakori név volt régen az István is, János is. December 26-án, illetve 27-én köszöntötték őket. Jó alkalom volt az ismerősök, rokonok közti beszélgetésre, szórakozásra.

Helybéli idősektől lejegyzett János-napi köszöntők:
 /Istvánra is alkalmazták/

1. " Víg versekkel, énekekkel zengnek ajakink.
 Vidám kedvvel és örömmel telnek szíveink,
 hogy szemléljük víg sorsodat és tündöklő csillagodat,
 violákkal és rózsákkal fénylő napodat.
 Éljen János az Istennek dicséretére,
 az egész házi családnak nagy örömére.
 Tartsa Isten szerencsésen, élhessen so-ká kegyesen,
 azt kívánjuk, szívből mondjuk örvendetesen.
 Engedje az Isten, hogy sok János-napot érzünk! "

2. " Zendülj fel, szent János hangos köszöntésre!
Gyönyörű napodnak földerülésére.
Örülök, örvendek pátrónusod napján.
Soha meg ne érjed Istennek haragját,
de nem ám károkkal, a hitvespároddal!
Tartson meg az Isten számos esztendőkből! "
3. " Ó, szent János, idejöttünk köszöntésedre,
tisztelendő, becsülendő köszöntésedre.
Téged Isten megtartson, fejedre áldást nyújtson!
Holtod után a mennyekben jobbra állítson, jobbra
állítson!
A csillagok derülnek, mennél messzebb kerülnek.
Érted mennyben az angyalok ma zengedeznek, ma zenge-
deznek.
Dicsértessék a Jézus Krisztus! "

Aprószentek: december 28.

A nagyobb legények korbácsot fontak fűzfavesszőből.
Nyolc szál egy méter körüli vesszőt fontak össze.

Járták a falut, bementek minden házhoz, és megveregették, megkorbácsolták a házbeliakat. Közben ezt mondták:

" Keléses ne légy, purzsávás ne légy,
mindig egészséges légy! "

Ezzel kívántak mindenkinek jó egészséget. Korbácsoló kör-
útjuk során azoknak is odasóztak egyet, akikkel az utcán
találkoztak.

Újév: január 1.

Az új évet trombitaszóval, énekkel köszöntötték a régi falusiak. / Ma inkább városokban szokás ez/.

Vigyáztak arra, hogy a házbelieknek férfi kívánjon először boldog új évet. Egy-két családnál még ma is él a babona: ha nem férfi kíván először, szerencsétlen lesz egész évben a ház.

Vízkereszt: január 6.

Kötelező egyházi ünnep, misére mentek az emberek. A pap a templomban egész évre megszentelte a vizet. Szokás volt, hogy a hivek a frissen szentelt vízből vittek haza, és este a családfő meghintette vele családját tagjait.

Szokás volt ezen a napon a három királyok köszöntése.

Három fiú beöltözött Gáspárnak, Menyhértnek, illetve Boldizsárnak. Járták a falut kirúgatható csillagukkal, bementek minden házhoz. Ezt kérdezték:

- Szabad-e három királyokat köszönteni?

- Szabad! - felelték a háziak.

Bement a három, királynak öltözött fiú, és elkezdtek énekelni:

" Három királyok napját, országunk egy istápját dicsérjük énekekkel, vigadozó versekkel. Szép jel és szép csillag. Szép napunk támadt. Hol vagy, zsidók királya, mert megjelent csillaga. Betlehemben találjuk, kis Jézust körülálljuk. Szép jel és szép csillag. Szép napunk támadt. Szép napunk támadt. "

Az éneklő gyerekek pénzt kaptak a házbeliectől.

Farsang

Farsang idején tartották Zamárdiban a legtöbb bált. Ezek főleg álarcosbálok voltak, melyekre álarcba, maskarába öltözve mentek a fiatalok. A batyus bálokat inkább az idősebbek kedvelték. Enni-innivalót vittek magukkal - innen a "batyus" elnevezés -, és jól szórakoztak. Húshagyó kedden volt az utolsó bál - éjfélig. Ekkor harangoztak, ami azt jelentette, hogy vége a vigasságnak, kezdődik a böjt. Az éjféli harangszó után mindenki hazament és húsvétig sem nóta, sem tánc, sem másféle mulatság nem volt. A lakodalmakat általában farsang alatt tartották, karácsony és húshagyókedd között. A mezőgazdasági munkák is kedveztek ennek az időszaknak: a földeken nem dolgoztak.

Húshagyókedd

Zamárdiban ezen a napon szokás volt régen a tuskóhúzás. Nyolc - tíz fiú összeállt, egy nagy tuskót rákötöttek egy erősebb madzagra, azt pedig kívülről a kilincshez erősítették. Ezt csak olyan helyen csinálták, ahol vénlánynak számító lány lakott. Szóltak neki, hogy keresik. A lány ki akart jönni, de az ajtó a tuskó miatt nehezen nyílt. A legények jót nevettek a lányon. Gyakran oka volt annak, hogy csúfot űztek belőle: rátarti volt, lenézte ezeket a fiúkat.

2. Tavaszi népszokások

Húsvét

Zamárdiban a tavaszi népszokások közül a legjelentősebb a húsvéttal kapcsolatos volt. Negyven napos böjt előzte meg, amely hamvazószerdán kezdődött. Erről a nagyböjti időszakról és húsvét ünnepeiről így mesélt Prigli Gyuláné:

" Ez idő alatt húst egyáltalán nem ettünk, még zsíros ételt sem. Még az edényeket is eltettük, és böjt idején másokban főztünk. Divat volt abban az időben a füstölt túró. A túrót összegyúrtuk sóval, paprikával és gombócot formáltunk belőle, majd megfüstöltük. Volt kukorica prósza, kukorica kása tejjel elkészítve, tejes leves, főzelék, keszőce leves. Az almát, körtét, cseresznyét, meggyet, szilvát érésükkor, kenyérsütés után betettük a meleg kemencébe, és ott azok szépen megaszalódtak. Ebből készült az a bizonyos keszőce.

Nagypénteken az egész falu feketébe öltözve ment a faluba, a Krisztus koporsójához. Előtte, egész nagyböjtben sötét kendőben jártak az asszonyok. Csak nagyszombaton, a föltámadási körmeneten kötöttek fehér kendőt. A fiatalok fehér ruhában mentek a körmenetre, a lányok nagy fehér masnival a hajukban. /Abban az időben nem volt rövid haj, csak copf./

Húsvét vasárnap, reggel 6 órakor volt az ételszentelés.

Ez az étel kövesztett sonkából, piros tojásból, sóból, paprikából, kalácsból, tormából állt. A torma azért kellett, hogy olyan erősek legyünk a hitünkben, mint amilyen a torma.

Utána a szentelt ételt hazavittük, és az asztalra tettük batyustul. Mert egy szép fehér szalvétába volt összekötve, mint egy kis batyu. Ebből egyszerre kellett az egész családnak reggeliznie, és ebből egy morzsának sem volt szabad leesni.

Utána a tojás héját és a morzsákat a tűzbe kellett dobunk, nehogy a szemétkébe kerüljön. A gyerekek felöltöztek szép ruhába, és vitték a komákhoz a húsvéti ajándékot. Azt is fehér szalvétába bekötve kellett vinni. Volt benne piros tojás, nyuszi - és bányászfigura, sütemény. Ezt az egyik évben az egyik keresztgyerek vitte, a másik évben meg a másik vitte vissza. "

Húsvét - hímes tojás

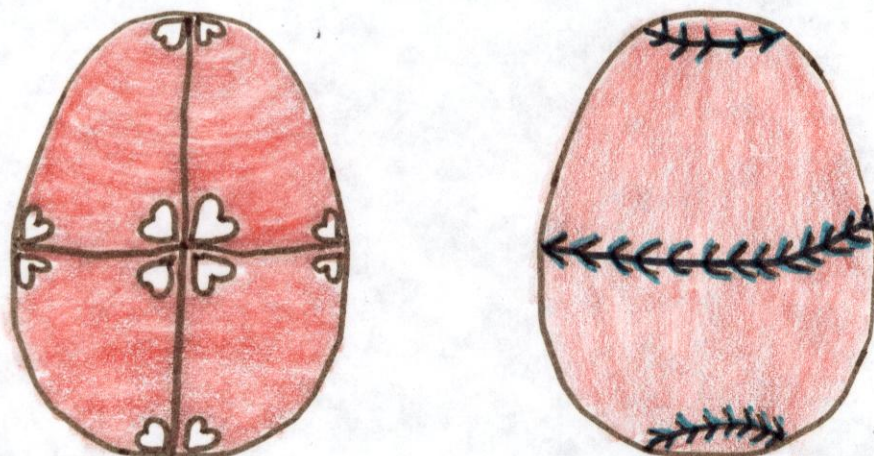
Mostanában bolti festékpórával festik a tojást, 50 - 60 évvel ezelőtt a vöröshagyma héját megfőzték, és abba tették bele a tojást. Egyszínű, sárgásbarna lett tőle. Manapság ezt a módszert nem alkalmazzák.

A tojás díszítésére régebben nagyobb gondot fordítottak, mint napjainkban. Kihalt az a szokás, mi szerint kihegyezett gyertyával festés előtt megrajzolták a tojást. Az egyszínűre festett tojásra nem karcoltak mintát - ma sem. Vegyszerbe mártott tollal sem írtak rá. A levélillesztéssel való tojásfestés sem volt szokásban községünkben. Patkót vagy más díszet sem szereltek rá.

A festett tojást a fiatalok hímes tojásnak nevezik, az öregek piros tojásnak.

Azt az eljárást, hogy viasszal írnak a tojásra megfestés előtt, a fiatalok nem ismerik, az öregek gyertyával való díszítésnek mondják. Az íróeszköznek nincs külön neve; az, ami: gyertya. A tojást díszítő rajzok régebben kis karikákat és virágot ábrázoltak. Ma, ha ritkán rajz kerül a tojásra, virágminta. A leggyakrabban előforduló díszítményeket régebben pingálásnak nevezték, napjainkban díszítésnek. Szöveget ma egyáltalán nem írnak a tojásra, 50 - 60 évvel ezelőtt is csak neveket.

Mostanában divatos tojásdíszítmények:

50 - 60 évvel ezelőtt divatos díszítmények:

A tojásfestés napja régebben is, ma is: nagyszombat. Napjainkban a lányok, asszonyok egyaránt festenek tojást. Ez igen egyszerű és viszonylag gyors művelet a bolti festékekporokkal. 50 - 60 évvel ezelőtt inkább a háziasszonyok végezték a tojásfestést - díszítést. Csak családi használatra, tehát nem mások számára, ellenszolgáltatásért. Községünkben már nincsenek "híres" tojáshímző asszonyok. Régebben a hímes tojást megszentelték húsvétkor, ma már nem. Mostanában a locsolkodók fogyasztják el, régebben a család is. Az elfogyasztott tojás héja manapság a szemétkébe kerül, nagymamák elégették, mert szentelt volt. A hímes tojásokkal nem szokás már játszani; sem pénzt beütni, sem a tojásokat összeütni.

50 - 60 évvel ezelőtt viszont játszottak a tojásokkal. A játék népi neve: gurgulázás. Kizárólag hímes tojásokkal gurguláztak; a díszítetlen tojásokkal nem. A játékban kb. 6 - 15 éves korig vettek részt a fiúk és a lányok. Húsvéthétfőn a község határában lévő dombról gurították le a tojásokat.

A mai öregek fiatal korában szokás volt, hogy a legények a nagylányokat húsvéthétfőn vízzel locsolták meg. Ez a kútnál vödörrel történt. /A Balaton messze volt, hogy tónál lehessen./ A szódavizes módszert ma is alkalmazzák néhány helyen. Régebben fogták a szódavizes üveget a legények és a lányok fejére spriccelték, de előfordult, hogy a szoknyájuk alá is. Kölnivízzel régebben is locsolkodtak; napjainkban szinte kizárólag azzal. A lányok hajára szórták a legények; ma már a ruhájukra is jut bőven.

A fiatalok szerint a locsolás értelme: régi szép szokás, "kajaszerezés" volt, ahogy ez a rádióban egy középiskolás fiú szájából hangzott. Sajnos, a mai "legények" pénzszerzési lehetőséget látnak benne.

Az öregek szerint, ha egy fiúnak tetszett egy lány, azt feltétlenül elment meglocsolni. A lány ezt tojással, ennivalóval viszonzta. Mostanában egyre gyakoribb, hogy tojás helyett vagy mellé pénzt kapnak a locsolkodók.

Az ennivalónál pedig fontosabb lett az innivaló....

Sem régebben, sem ma nem szokás, hogy a legények a lányokat húsvéthétfőn megkorbácsolják. A korbácsolás csak december 28-án, aprószentek napján volt szokásban.

Komatáلكüldés

A húsvétot követő fehérvasárnap szokásos volt a komatáلكüldés. Leginkább lányok vitték egymásnak ezen a napon mindenféle finom étellel megrakott tálat.

Ez a szokás a gyerekszületéshez is kapcsolódik. Miután a gyerek világra jött, a keresztanya, azaz a komaasszony "komatálat" vitt. Ebben általában tyúk szokott lenni, hogy attól az

anya erőre kapjon. A tálat piros hímzett terítővel takar-
ták le, díszes szalaggal a tetején.

A "komaasszonyozást" egyébként szeretetből is mondták egy-
másnak, például a szomszédasszonyok. Keresztnéven szólították egymást, de a komámasszonyt hozzátették. Így: Juli ko-
mámasszony, Teri komámasszony.

Május 1. .

Májusfa-állítás

Kihalóban lévő szokás, hogy a félig kész házra felszalagozott májusfát raknak. Ez azt jelenti, hogy a kőművesek végeztek a falazással, jöhetnek az ácsok.

Májusfát állítottak a legények, ha a lányok eladó sorba kerültek. Este belopóztak a lányos ház kertjébe, és egy magas fát szalagokkal díszítettek fel.

Előfordult, hogy az öreglányok kapuoszlopára - kaputuzsár volt régen a neve - üszékcsutakévéét húztak. Hogy ne legyen csupasz, krepp-papír szalagokat kötöttek rá. Reggel a házbeliek, miután észrevették, gyorsan szétszedték, mert szégyellték.

Áldozócsütörtök /Pünkösöd előtt tíz nappal/

A Zamárditól egy napi járóföldre /30 km/lévő Andocsra ezen a napon a falubeliek csoportban, gyalogosan mentek búcsújárásra. /A lakosság nagy része vallását gyakorló katolikus volt/. Egyeseknek valami vezekelnivalójuk volt, mások fogadalmat tettek, ha az Isten ezt vagy azt megadja vagy elengedi, ha a harctérről vagy fogságból hazasegít, ha gyógyít betegségből, akkor elmennek Andocsra.

Az áldozócsütörtöki búcsú a zamárdiak és a kalocsaiak búcsúnapja volt. Szokás volt, hogy a jegyben járók együtt mentek a búcsúra.

A búcsúsokat az ünnep előtti szerda reggelén a közösen meghallgatott mise után a község lakói a faluvégi keresztig kísérték. Ott a csapat különvált, és énekszóval elindult.

A búcsúsok félig hétköznapi, félig ünnepi öltözékben mentek a 2 napos útra. Az asszonyok, lányok kötött vagy posztó tutyiban, gyakran a férfiak is; ők még félcipőben vagy saruban.

A csapat után az úgynevezett bugyros-kocsi vitte az eső elleni nehezebb ruhát, esernyőt. Az szállította az enni - innivalót is. Két napra való ételmet vittek: sült kacsát, libát, kövesztett vagy nyers sonkát, kolbászt, sült tésztát és üvegben vagy kis demizsonban bort. Az enni- innivalót füles kosárba vagy tarisznyába rakták.

Búcsús jelvényük az itteni templomból elhozott embermagasságú feszület volt, melyet a menet élén egy legény vagy leány felváltva vitt. A feszületet mezei virágokkal díszítették fel.

A hosszú úton végig csak Mária - énekeket énekeltek, előénekes után. Minden faluban harangoztak eléjük, s ők minden falu templomába betértek egy rövid imára, énekre. Andocsra érve, a csoport bevonult a templomba, és leborult a SZŰZ Anya szobra előtt. Fáradtak porosak, elgyötörtek voltak. Sokan csak ültek magukba roskadtan. Ezután elhelyezték holmijaikat a "barátok" pajtájában, amely szállásuk is volt éjszakára. Tisztálkodásuk után gyónás következett. Másnap a nagymisén együtt áldoztak, mise után pedig azonnal hazaindult a csapat.

A zamárdiaknál ősi szokás volt, hogy hazafelé, az Andocs - Pusztaszemes között félúton lévő Madarászi erdőben hosszú mogyorófa botot vágtak. Ennek barna bőrét körbefutó hullámvonal mentén mintegy centiméter szélességben kivágták, és belevésték a megajándékozandó nevét. Ezt ugyanis ajándéknak szánták, többnyire gyerekeknek, akik féltő gonddal őrizték az úgynevezett "cifrabotot!"

A búcsúfiát is többnyire gyerekek kapták: bábolvásót, bábhuszárt, mézeskalácsot. A választott mátká tükrös bábszívet kapott.

Kegytárgyként a Fekete Szűz Anya képét hozták, esetleg a templom fényképét.

A búcsúsok csütörtökön este 8 óra körül érkeztek Zamárdiba. A falu népe a pappal együtt ismét várta őket a keresztnél, s középre fogva az érkezőket, énekszóval vonultak a templomba hálaadásra. Az ének, amit ezen az útszakaszon énekeltek, igen régi, s már nagyon kevesen emlékeznek rá. Első versszakka így hangzik:

" Atyaistennek leánya, Mária, segíts!
 Fiúistennek dajkája, Mária, segíts!
 Téged voltunk köszönteni,
 Méltóztassál meghallgatni -
 Mindennemű sz ükségünkben,
 Mária, segíts! "

Egyik szakköri tagunk nagymamája, Kertész Ferencné ma is emlegeti egy régi, áldozócsütörtöki búcsús útját:

"... A Madarasi-erdőig hol ez, hol az hozta a keresztet. Ott átadták nekem, és egész úton nem vette el tüllem senki. Na, gondótam, jó van, nem veszitek el? Akkor én már nem is adom oda. Nem is adtam! Amikor közeledtünk Zamárdi felé, mindenáron el akarták venni tüllem, de én nem engedtem. Majdnem verekedtünk. Ha idáig én hoztam, most má' én viszem be a templomba..."

Pünkösöd

A május elsején állított májusfát általában ezen a napon táncolták ki. Az a lány, akinek májusfát állítottak, meghívta a barátnőit és a társaságukba tartozó legényeket. Került oda egy citerás vagy harmónikás, aki a zenét szolgáltatta. A lányok és legények egy-két órát táncoltak, majd eldöntötték a májusfát.

3. Őszi népszokások

Vendel-nap: október 20.

Vendel az állatok védőszentje. Napján a zamárdiak nem fogták be az állatokat, nem dolgoztatták. Jó ennivalót, több abrakot adtak nekik.

Az állatok "napja" fogadott ünnepe volt a zamárdiaknak. A múlt században ugyanis vész pusztított az állatok között, megritkította őket. Akkor a helybeliek megfogadták: ha elmúlik a vész, megünneplik minden évben szent Vendel névnapját. Így is történt ...

Vendel-nap előtt a templom-anya elment minden házhoz, ahol szarvasmarhát vagy lovat tartottak. Pénzt kért szentmise bemutatására. Gyakran 2-3 misére, de néha többre is elegendő volt a gyűjtött pénz.

Október 20-án a pap a község állataiért mondott misét. Ezen úgy vettek részt a zamárdiak, mint a vasárnapi és egyéb ünnepnapon misén. Utána azonban úgy dolgoztak, mint bármely más hétköznapon, csak állatok nélkül.

II. A gazdasági élet ünnepei

1. Szüret

A szüret, így a szüreti bál is az időjárás függvénye volt, tehát nem egy meghatározott naptári napon tartották. A bállal a szüreti munkák befejezését ünnepezték meg. Zamárdiban a kultúrház- akkor még egyetlen - terme adott helyet a táncolóknak. Először a lányok szedett szőlővel körbedíszítették az egész épületet. Spárgára fűzték, így aggatták fel. Délután kezdődött a felvonulás. Az ünneplők a kocsmá udvarán gyülekeztek, mert az régebben a községháza mellett volt, a kultúrház szomszédságában. A legények fehér ingben, fekete mellényben, bő gatyában, csizmában és árvalányhajás fekete kalapban lovagoltak a menet élén. /Körülbelül minden második háznál tartottak lovat./. Ostoraikat pattogtatták, durrogatták. A legények után szekéren a bíró és a bíróné jött, mögöttük a kocsmáros és a kocsmárosné, ugyancsak szekéren. Majd a csüszlányok- és fiúk következtek. A lányok magyar népviseletbe öltözöttek, fejükön párta. Utána jöttek lovon vagy kisebb kocsin a maskarások. Érkeztek gyalogosan is: cigánynak öltözött lányok, fiúk, tollat szórva a nézők közé. Akik nem tudtak elfutni, azokat be is kormozták. Megkerülték a falut, és végül a kultúrházhoz értek vissza, ahol este kezdődött a tánc.

Havalki a díszként felkötözött szőlőből szakított, annak pénzt kellett adnia a teremben elől ülő bírónak.

A szüreti vigasság reggelig tartott.

2. Fonás

Ősz végén kezdődött a fonás, amely kimondottan "női, asszonyi" szokás, vagy inkább munka.

Zamárdiban nem volt fonó. Három-négy szomszédasszony, barát-nő összejött esténként valamelyikük házában, s ott fontak. Közben babonákról, ördögös történetekről beszélgettek, s olykor bizony pletykáltak is.

Az érett kender útját így mesélte el egy hajdani "fonónő":
 " Amikor már megnőtt a szép, fehér kender, kitepték és kévékbe rakták. Szekereken levitték a Balatonra, cölöpüket verték a vízbe, és rákötötték a kendert. Kisebb sz iklatömböket gördítettek rá. Egy-két hétig hagyták, hogy ázzon a külseje. A köveket azért tették rá, hogy el ne vigye a vihar. Otthon aztán kunyhó alakban szárogatták. Eltilolták, majd gerebenezték. A tiloláshoz tilut használtak, ami négyszögletes volt.

A kemény kenderszálat a tilu eltörte, a keményebb, durvább darabok letöredeztek. Így a lágyabb, finomabb maradt meg. Azt aztán kézen gombolyították. Mikor a kendert elnyomták, gerebenezték. A gereben vasból volt, kerek volt, és nagy vastüskék álltak ki belőle. Ezen kifésülték a kendert. Utána rokkára került, és fonták. Szálanként húzták, gömbölyítették, közben pörgött az orsó. Azután áspáltak. A kendert az áspán hagyták, és gombolyagba hajtották. Amikor megvolt a fonás, leszedték az áspáról, és kész volt.

A fonalból lepedőt, abroszt, inget, bő gatyát szőttek.
 "Karácsonyra, aki nem fon hetet, azt nem érdemes kiteleltetni."
 Azt jelenti, hogy aki nem font hét gombolyag fonalat karácsonyig, azt nem volt érdemes a háznál tartani...
 Ezt a férfiak mondták a lusta menyecskékre. "

3. Disznótor

A Somogy megyében elterjedt disznótoros köszöntést, a nyársdugást Zamárdiban nyársnyújtásként ismerik. Este, mikor eljött a disznótoros vacsora ideje, a környékbeli legények egy somfa botra tarisznyát kötöttek. /Általában kettesével látogatták a disznótoros házat/. Gyakran álcázták magukat: a kucsmát egészen a szemükbe húzták, hogy ne ismerjék fel őket. Résnyire nyitották az ajtót, azon bedugták a botot. A bot végén lógó tarisznyába a háziak kolbászt, pecsenyét, hurkát raktak. Leggyakrabban ez utóbbit. Ahol ki akartak "tolni" ezekkel a nyársnyújtó legényekkel, a disznó fenekét tűzték rá a bot végére. /Ebből egyébként szappant szoktak főzni/.

Jót nevettek ezen, és utána azért adtak mást is.

III. Az emberi élet változásaihoz fűződő szokások

1. Keresztelő

Amikor egy háznál kisbaba született, a rokonságból valaki 3 napig ételt vitt a családnak. Egy vékában /kosárban/ tyúkhúslevest, sült húst, süteményt vitt. Általában másodmagával jelent meg az újszülöttes családnál. A gyermeket a születése után való nap megkeresztelték. A keresztszülők "felkérése" már jóval a születés előtt megtörtént. Általában a jó ismerősök, rokonok közül választották őket. A keresztelés úgy zajlott le, mint napjainkban. Régen nem volt szokásban, hogy az elsőszülött gyerek az apja vagy az anyja nevét kapja. Általában a harmadik gyerek vitte tovább a szülők nevét. Az sem volt jellemző, hogy a keresztszülők nevét adják az újszülöttnak; ez ritkán fordult elő. A keresztelői szertartás után ünnepi abéd következett. Amikor a csecsemő egy hetes lett, az édesanyja elvitte a templomba. Ott az anyát "anyává" avatták. Szenteltvízzel meghintette a pap az anyát és gyermekét. Közben a keresztényi élet fontosságára hívta fel az anya figyelmét.

2. Lakodalom

Lakodalom előtt egy hónappal, szombat este volt a lánykérés. A vőlegény 2 keresztapjával ment el a lányos házhoz, és megkérték a szülőktől a lányt. A vendégeket a menyasszony és a vőlegény rokonságából való 2-2 vőfény /= vőfély/ hívta meg. Vasárnap reggel a vőlegény, a menyasszony és a 2 vőfény együtt ment a plébániára beiratkozni. Ezt kézadónak mondták. /Három vasárnap hirdették őket a misén/. Hétfőn a tanácsra mentek feliratkozni. A falon egy tábla függött, amelyre kiírták a házasulandók nevét. Kedden vagy szerdán, délelőtt 11 órakor volt az esküvő. /A múlt században az anyakönyvek tanúsága szerint a legtöbb házasságot januárban kötötték - és szombaton/. A lakodalmas menet először a tanácsházhoz, utána a templomba indult. A koszorúslányok ró-

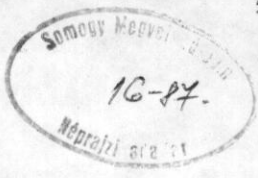

zsaszín ruhában voltak, a vőfények kék öltönyben. Esküvő után nagy ebédet tartottak a lányos háznál. Erre és a többi étkezésre már a lakodalom előtt két nappal készültek: borjút, disznót vágta. A rokonság tojást, tyúkot, lisztet, vaját hordott össze. A szomszédos házak kemencéjében kuglófot /50-100 db/ sütöttek. A hivatlan vendégek, a falu népe a szíratóba mentek. Ott szólt a zene, táncoltak, kalácsot, kuglófot osztogattak. Elkísérték a menyasszonyt a vőlegényes házhoz, ahol a vőfény köszöntőt mondott. Ezután a vacsora következett: tyúkhúsleves cérnametélttel, pörkölt rizsszel, fasírozott, rántott- és sült tyúkhús, savanyúság, kuglóf, diós- mákoskalács. Bort, pálinkát ittak, a gyerekek szóda vizet. Éjfélkor tortákat szolgáltak fel, melyeket a koszorúslányos házaknál sütöttek. A vacsora fogásait a vőfények hordták be fehér kötényben. Az első vőfény köszöntőt mondott:

"Kedves vendégeink, nem üresen jöttem, étkekkel terhelve vagyok mindkét kezem. Mielőtt hozzányúlának a kanálhoz, buzgó szívvel adjanak hálát az úrnak. Hogy én itt soká ne papoljak, a forró táltól se békét ne kapjak, ne tántorogjon előttem senki, mert leforrázom a nyakát neki. Itt hát a jó leves, melyet adott tyúkhús, ne legyen senkinek a szíve bús. Nosza, muzsikások, hadd szóljon a rigmus, ezzel dicsérettessék a jó Jézus Krisztus. Tessék, fogjanak hozzá! "

A rizs felszolgálásakor: "Urak, asszonyságok, itt a ludaskása, az asztalra teszem, hogy mindenki lássa. Szakácsné asszonyunk nem főzte kozmásra; akinek nem tetszik, nézzen a padlásra. Ha majd elfogyasztják, nyissák meg az erszényt, mert a konyhában nagy baj történt. Szakácsné asszonyunk orvoshoz megy tüstént, kezefején láttam egy nagy konyhakötényt."

Vacsora közben a vőfény ellopta a menyasszony egyik cipőjét. Ezt bejelentette a menyasszony a vacsora végeztével. A vőfény és a násznagy alkudozott a cipőre; az ára a menyasszonyé lett. A vőfény megkérte a "tisztelt násznagy urakat", hogy hordják ki az asztalokat és a padokat. Éjfélkor menyessketánc következett. A menyasszony a menyasszonyi ruha helyett felvette a menyecske ruhát: piros alapon fehér pöttyöset. A haját fekete selyemkendővel kötötte hátra.

Az első vőfény vezette be, aki köszöntőt mondott:

"Ím, itt áll előttünk az ékes menyasszony, hogy menyecskefejjel először mulasson. Minden vendégének egy táncot juttasson, hogy szép ajándékból új cipőt varrasson. Táncoljon vele mindenki egy kurtát, csak le ne tiporják a cipője sarkát, mert gondoljanak arra, hogy drágáért varrták. Vőlegény kezében van egy üres tányér, a táncot én kezdem, a többi még ráér. Húzd rá, cigány, húzd rá az új házaspárért!"

A vőlegény az egyik kezében két égő gyertyát tartott, a másikban pedig tányért. Ebbe dobták a pénzt.

Az ajándékokat mosóteknőbe rakták, amit a gazdasszonyok tartottak. A menyasszony ajándéka abrosz, 8-lo selyemkendő volt, a vőlegényé ing.

Éjfél után újra terítettek: hurka, kolbász, sült hús került az asztalra. Hajnalban kocsonyát ettek a vendégek.

A lakodalom reggel 7-8 óráig tartott.

3. Temetés

A temetés az életet lezáró szertartás.

Zamárdiban tavasszal születtek a legtöbben, és akkor is haltak meg legtöbben: márciusban és áprilisban.

A halottat a ház első szobájában ravatalozták fel. 80-90 évvel ezelőtt az volt a szokás, hogy összegyűltek a rokonok, és éjszaka virrasztottak, énekeltek, imádkoztak a halott fölött.

A temetés a következőképpen történt: először az udvaron felravatalozták az elhunytat. Itt elhangzott a halotti beszéd, majd a jelenlevők énekeltek, imádkoztak. Ezután a koporsót négy férfi a vállára vette és a temetőbe vitte. Régebben a gyerekek koporsója fehér, a felnőtteké barna, illetve az öregeké fekete színű volt. A koporsóba a halott rózsafüzérét, imakönyvét tették. Ha fiatal volt a halott, négy lány vitte a "Szent Mihály lovát". Így hívták azt az eszközt, amelyen a koporsó volt. A rokonságból négy legény vagy lány vitt egy-egy lámpát. Nagyobb család esetén a lámpástartók száma megduplázódott. /Ha az elhunyt fér-

fi volt, az állatokat kiengedték az istállóból, hogy búcsúzzanak el gazdájuktól/.

A temetőben a szertartás végén imádkoztak, énekeltek a jelenlevők, aztán leeresztették a koporsót a sírgödörbe.

A koszorút házilag állították össze krepp-papír rózsából és fenyőágból. A szalagot ugyancsak krepp-papírból készítették.

A szélét kihúzkodták, hogy fodros legyen.

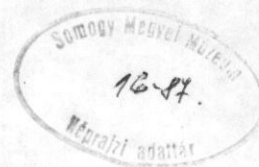
A temetőből a halottas házhoz ment a rokonság.

Addigra már elkészült a halotti tor. Általában tyúkpörköltet, rántott- és sült húst fogyasztottak. A II. világháborúig szokás volt ivással befejezni a tort. Gyakran a részegségig leitták magukat a vendégek ezért az akkori zamárdi pap megtiltotta a szeszestital fogyasztását temetés után.

IV. Ünnepekkel kapcsolatos babonák, népi hiedelmek

1. Karácsonykor nem szabad vizes ruhának lennie a házban, mert akkor a következő karácsonyig nagybeteg lesz a család valamelyik tagja.
2. Ha valaki karácsony este az éjféli misén feláll a Luca székére, meglátja az ördögöt.
3. Karácsony este halat kell enni, hogy annyi pénzünk legyen, ahány pikkelye van a halnak.
4. Aki karácsony estéjén diót eszik méz nélkül, annak kihullik a foga.
5. A karácsonyi asztalon kell lenni almának, mert az bőséget jelent.
6. Ha valakinek a pogácsakenő tollában a toll megég, az meghal.
7. Szilveszter estéjén lencsét, borsót kell enni, hogy annyi pénzünk legyen, ahány szem borsót, lencsét ettünk.
8. A szilveszteri ólomöntéskor, ha valakinek kasza forma jön ki, az hamarosan meghal.
9. Aki Szilveszter éjjelén megfordítja párnáját a feje alatt, meglátja a jövőjét álmában. /A legény és a lány a jövődöbéljét is/
10. Újévre nem lehet adósságot átvinni, mert akkor egész évben adósok leszünk.
11. Ha egy férfi meglesi a kakast újév hajnalán, amikor az az elsőt kukorékolja, arról várhatja a mátkáját, amerre a kakas nézett.
12. Újév első napján férfinak kell először érkezni a házhoz, hogy szerencsét hozzon.
13. Újév napján nem szabad pénzt kiadni a házból, mert akkor egész évben pazarlók leszünk.

14. Nem szabad halat és szárnyast enni január elsején, mert a hallal elúszik, a szárnyással elszáll a szerencsénk.
15. Újév napján malacot kell enni, hogy az betúrja a szerencsét.
16. Vízkeresztkor meg kell enni a karácsonyi beigli maradékát - ellenkező esetben bajt hoz.
17. Hamvazószerdán, nagypénteken rosszat jelentett elsőként tüzet gyújtani. Mindenki leste a szomszéd házát, mikor száll fel a füst a kéményből.
18. A szentelt barkát nem szabad bevinni a házba, mert sok lesz a bolha.
19. Szentelt barkának három szemét kell rágás nélkül lenyelni, hogy az embernek soha ne fájjon a toroka.
20. Szentelt barkát kell az ereszbe dugni, hogy a villám ne vágjon bele a házba.
21. Menstruáló nő aratáskor nem köthet kévét, mert ahhoz csak "tisztán" szabad hozzáérni.
22. Halottak napján nem szabad ágyneműt szellőztetni, mert megharagszanak a halottak.
23. Luca napján tilos varrni, mert bevarrják a tyúk fenekét.

Adatközlők:

1. Fehér Jánosné	/78 éves/: Fő u. 27.
2. Hosszú Gyuláné	/63 éves/: Dobó I. u. 12.
3. Kertész Ferencné	/66 éves/: Arany J. u. 10.
4. Kiss Jenő	/56.éves/: István u. 11.
5. Kovács Józsefné	/69 éves/: Szőlőhegyi u. 17.
6. Krizsán István	/76 éves/: Fő u. 118.
7. Novák András	/54 éves/: Fő u. 103.
8. Prigli Gyuláné	/65 éves/: Fő u. 129.
9. Rezi Gyuláné	/58 éves/: Szőlőhegyi u. 3.
10. Sebestyén Lajos	/68 éves/: Batthány u. 8.
11. Vörös Gyula	/79 éves/: Fő u. 21.

Az adatközlők mind zamárdi lakosok és római katolikusok.

Felhasznált irodalom:

1. Dömötör Tekla: Magyar népszokások /Corvina - 1972/
2. Néprajzi összefüggések községünkben és környezetében /Szakköri dolgozat - 1979/
3. Az ősök nyomában /Szakköri dolgozat - 1986/

A bevezetőt írta, és a gyűjtött anyag rendszerezését segítette: Bemné Schneider Mária szakkörvezető.

A gyűjtést végezték:

Bem Judit
Bertalan Andrea
Göndöcs Valéria
Kertész Szilvia
Lázár Mónika
Nagy Ágota
Németh Erika
Petró László
Puller Krisztina
Sipos Mónika
Szabados Mónika
Szabó Györgyi
Szépe Mónika
Vörös Gyula

A rajzokat készítette: Püspöki Beatrix